

AZ OLVASÁSI KULTURA AZ NSZK-BAN. REPREZENTATÍV KÖNYVPLACKUTATÁS*

Ismerteti: S z e n t i r m a i László

A társadalom és a tömegkommunikációs eszközök fejlődése a szabad idő eltöltésének és az együttélésnek olyan formáira ösztönzi a lakosságot, amelyek hátráltatják a könyvolvasást.

Az olvasási kultúra fejlesztése érdekében a Német Könyvkereskedők Egyesülete megbízásából az allensbachi Közvéleménykutató Intézet 1967. októberében és 1968 januárjában felmérést végzett, a Német Szövetségi Köztársaság és Nyugat-Berlin 16 éven felüli lakosságát reprezentáló 2000 személyre vonatkozóan. (Ilyen felmérést a franciák és a hollandok már korábban végeztek.) Ennek a módszereit és eredményeit mutatja be részletesen Schmidtchen terjedelmes tanulmánya.

A felmérések a könyvolvasást és a könyvvásárlást egymással kapcsolatban vizsgálták. Az elemzés kitért a könyv és a tömegkommunikációs eszközök kapcsolatára; az olvasási szokásokra; a könyvhöz való viszonyra; a könyvolvasók nevelésére; az olvasói érdeklődés típusaira; a könyvbeszerzésre és a könyvkereskedelem problémáira.

Hasonló volumenű munka nálunk még nem készült. Sor került bizonyos rétegek olvasási kultúrájának részleges (olvasási szokások, olvasói izlés szempontjából végzett) vizsgálatára, megfelelő anyagi támogatás hiányában azonban mindeddig nem volt lehetőség komplex felmérésre.

*SCHMIDTCHEN, Gerhard: Lesekultur in Deutschland. Ergebnisse repräsentativer Buchmarktstudien für den Börsenverein des Deutschen Buchhandels. = Börsenblatt /Frankfurter Ausgabe/ 24. Jg. 1968. aug. 30. 70. no. 1977-2152. p.

Ennek ellenére nem érthetünk egyet azokkal, akik elvetik a részvizsgálatok módszereit, mert ezek a felmérések is nagy mértékben elősegítették a magyarországi olvasáselemzések megindulását.

A nagy apparátussal készült tanulmány számos, nálunk is gondolatot és kutatási kedvet ébresztő megállapítása mellett a tapasztalati anyag elemzésének újszerű módszere is hasznos lehet mind az olvasás -, mind az irodalomszociológia kutatói számára. Az alábbiakban elsősorban a módszereket és az összehasonlítás számára felhasználható megállapításokat igyekszünk tömöríteni.

Az angolok és a hollandok a legszorgalmasabb könyvolvasók Nyugat-Európában. Az amerikaiak ritkán vesznek könyvet a kezükbe. Míg Angliában a lakosság 55 %-a könyvolvasó, addig Amerikában 17 % olvas könyveket. Németország könyvolvasói közepes szintet képviselnek. Az utóbbi években a sorrend alig változott; Anglia maradt az élen, Németország tartja közepes helyzetét.

Az a különbség, amely Anglia és az USA között az olvasásban mutatkozik, jelzi, hova juthat Németország, olvasási kulturájának ápolásával vagy elhanyagolásával. A bevezető mondat utalt arra, hogy a szabad idő struktúrája a könyvolvasás rovására változik. A kimondottan olvasással foglalkozó közvéleménykutatás más területeken tapasztalt jelenségeket kíván az olvasási kultúra területén verifikálni.

A könyv és a tömegkommunikációs eszközök

A könyv a legrégebb tömegkommunikációs eszköz. Becslések szerint a Német Szövetségi Köztársaság lakosai szabad idejükben hetente 25 órát fordítanak valamelyik kommunikációs eszköz használatára. Ennek az időnek 13 %-a jut a könyvekre.

A népiskolát végzettek a tömegkommunikációs eszközöknek szentelt idejük 10 %-át fordítják könyvek olvasására; az érettségizetkeknél ez az arány eléri a 27 %-ot. A műveltebbek nem fordítanak több időt a tömegkommunikációs eszközökre, mint a kevésbé műveltek, csupán másként oszlik meg az idejük közöttük: a televízió és a rádió háttérbe szorul. A képzetebbek azonos idő alatt intenzívebben tájékozódnak, mert gyorsabban olvasnak, jobban szelektálják és világosabban rendszerezik az információkat.

Különösen szoros kapcsolat áll fenn a szakkönyvek iránti érdeklődés és a képzettség, valamint a foglalkozás között. Az önképzést, továbbképzést je-

lentő olvasásnak erősebb egyéni, de egyúttal társadalmilag is jobban elhatárolható motivumai vannak, mint a szórakoztató olvasmányok használatának. Ennek ismeretében nem meglepő, hogy a Német Szövetségi Köztársaságban a televízió csökkentette a szórakoztató könyvekre fordított idő mennyiségét, az ön- és továbbképzést szolgáló könyvek szerepe azonban a televízió megvásárlása után is nagyjából változatlan maradt. (A szórakoztató olvasmányokra fordított idő 3 óra 17 percről 2 óra 46 percre csökkent, a továbbképzést biztosító könyvek olvasása viszont 1 óra 18 percről mindössze 1 óra 13 percre.)

Az olvasási kultúra ápolása céljából felderítésre vár, hogy milyen viszonyban van a könyv a közönség érdeklődésére számot tartó folyóiratokkal. A folyóirat veszélyesebb ellenfele lehet a könyvnek, mint a televízió. Eddig számos jel mutat arra, hogy a népszerű folyóiratokra fordított figyelem növekedése mind időbelileg, mind anyagilag a könyvolvasás rovására történik. Az NSzK folyóiratpiaca egyrészt a terjeszkedés, másrészt a specializálódás állapotában van, s a könyv potenciális olvasóit és vásárlóit hódítja meg magának. A népszerű folyóiratok képes mellékletei, a részletes könyvismertetések, kivonatok sok olvasóban azt a gondolatot ébresztik, hogy nyugodtan lemondhat az időbelileg kevésbé gazdaságos könyvolvasásról.

A két Németországban elvégzett azonos vizsgálat azt mutatja, hogy a Német Szövetségi Köztársaságban több folyóiratot és ujságot olvasnak, a Német Demokratikus Köztársaságban viszont az olvasott könyvek arányszáma magasabb.

Az információk iránti érdeklődés a könyvolvasók esetében képzettségüknek és társadalmi helyzetüknek is függvénye. Mindezek a tényezők annyira összeszővődtek, hogy először ki kell őket bogozni, csak azután lehet vizsgálat alá venni a képeslapok és a könyvek olvasmányanyaga közötti kapcsolatot. Ennek érdekében olyan személyek vizsgálatára került sor, akik a kérdés-sorozatra adott válaszok alapján rendszeres könyvolvasóknak bizonyultak.

Az "ujsgálgók" nyilvánvalóan nem érdeklődhetnek olyan élénken a könyv iránt, mint azok, akik mértékkel vagy egyáltalában nem olvasnak napilapokat. Akik heti szabad idejükből 3 vagy több órát fordítanak népszerű folyóiratok olvasására, azok kevésbé érzik szükségét annak, hogy a mostaninál több könyvet olvassanak. A képeslapolvasók bizonyos hajlandóságot mutatnak a szórakoztató irodalom iránt, de nem kedvelik a klasszikus irodalmat. Itt bizonyos összefüggés állapítható meg az olvasási szándék gyengesége és a megértető olvasmányoktól való elfordulás között. Mindez fordított előjellel jelent-

kezik azoknál, akik mértékkel vagy egyáltalában nem olvasnak népszerű folyóiratokat.

A vizsgálat megállapította, hogy a szórakoztató irodalom és a népszerű folyóiratok olvasása összefügg egymással: helyettesítik, pótolják egymást. Buzgó könyvolvasók nem sokkal kevesebb időt fordítanak a folyóiratokra, mint a keveset olvasók. Viszont az eleven könyvolvasás nagyobb olvasási kapacitást is jelent; az olvasási kapacitáshoz képest csökken a képeslapok olvasására fordított idő (1. táblázat).

Az olvasó státusától, olvasási motívumainak minőségétől és erősségétől függ, mennyiben helyettesítheti a népszerű sajtótermék a szórakoztató vagy éppen az önképzést jelentő könyvet. A behelyettesítés nem történik spontán és egyszerű módon, hanem erősen függ az olvasónak az olvasmányra vonatkozó tartalmi és társadalmi igényeitől. Abban a mértékben azonban, ahogyan a népszerű folyóiratok magasabb színvonalra emelkednek és specializálódásukkal, mind szórakoztató, mind művelődési anyagukkal számot tartanak a könyvolvasók érdeklődésére, megkezdődik a helyettesítési folyamat a könyv rovására.

A vizsgálat megállapította, hogy nem lehet túlságosan nagy mértékben támaszkodni a könyvolvasók kedvező motívációira és beidegződött olvasási szokásaira. Ha ezek az érdeklődő és gyorsan reagáló olvasók olyan lehetőséget találnak, amely szorosán kiszámított szabad idejükben könnyebben és gyorsabban hozzáférhető, akkor a könyv csak az egyéb időtöltés - televízió-nézés, folyóiratolvasás - után kerülhet sorra. Számos tapasztalt olvasó azonban azt állapítja meg rezignáltan, hogy a fennmaradt idő már nem alkalmas gyümölcsöző olvasásra.

Olvasási szokások, olvasói típusok

Az elemzés szerint egy év alatt a felnőttek 68 %-a vesz könyvet a kezébe. A könyvolvasók normája havonta átlagosan egy könyv. Ez az átlag igen különböző adatokból tevődik össze. 7 % egész évben mindössze egy könyvet olvas, 10 % viszont - ez a csoport képezi a másik végletet - évente 30, illetve több könyvet.

Az olvasás urbánus elfoglaltság. A település nagyságának növekedésével emelkedik a lakosság olvasási volumene. A könyvolvasás intenzitása az iskolai képzés időtartamával és minőségével párhuzamosan növekszik. A különböző foglalkozások is hatnak az olvasmányok megválasztására, nemcsak

AZ INTENZÍV ÉS A GYENGE KÖNYVOLVASÓK HETI OLVASÁSI
IDŐVOLUMENE

A hetente olvasására fordított idő hány százalékában mit olvasnak	a megkérdészetek átlagosan	az olvasók különböző kategóriái aszerint, hogy milyen gyakran vesznek könyvet a kezükbe					
		naponta	hetente többször	hetente egyszer	kéthetente, havonta	nem minden hónapban	utolsó 12 hónapban soha
naplaptól folyóiratot, képeleptől könyvet szórakozás céljából	40 %	25 %	31 %	41 %	48 %	51 %	60 %
könyvet továbbképzés céljából	25 %	16 %	22 %	25 %	27 %	32 %	34 %
könyvet továbbképzés céljából	23 %	36 %	32 %	22 %	19 %	12 %	4 %
	<u>12 %</u>	<u>23 %</u>	<u>15 %</u>	<u>12 %</u>	<u>6 %</u>	<u>5 %</u>	<u>2 %</u>
	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Hetente olvasására fordított idejük összesen	9 ^h 12'	15 ^h 50'	12 ^h 27'	9 ^h 48'	7 ^h 53'	6 ^h 49'	5 ^h 54'
ennek az időnek a megoszlása a különböző fajta olvasmányok között:							
naplaptól folyóiratot, képeleptől szórakoztató könyvet továbbképzésre alkalmas könyvet	3 ^h 43'	3 ^h 55'	3 ^h 49'	4 ^h 00'	3 ^h 49'	3 ^h 28'	3 ^h 31'
	2 ^h 17'	2 ^h 32'	2 ^h 44'	2 ^h 29'	2 ^h 06'	2 ^h 13'	2 ^h 00'
	2 ^h 07'	5 ^h 41'	4 ^h 01'	2 ^h 11'	1 ^h 30'	0 ^h 49'	0 ^h 15'
	1 ^h 05'	3 ^h 42'	1 ^h 53'	1 ^h 08'	0 ^h 28'	0 ^h 19'	0 ^h 08'

a hozzájuk tartozó iskolai végzettség, hanem a munkával és hivatásbeli funkciókkal kapcsolatos szükségletek, valamint a foglalkozáshoz kötött társadalmi szerep miatt is.

A könyv olvasás minden esetben a kényelem fogalmával társul. A könyv-olvasók 75 %-a kijelentette, hogy mielőtt olvasni kezdené, kényelembe helyezi magát. Nem veszi figyelembe, hogy a kényelmes testhelyzet elvonhatja figyelmét az olvasástól; a kényelmet fontosabbnak érzi, mint az egyedülletet. 58 % azért legszívesebben egyedül olvas. Megállapítást nyert, hogy 39 % szívesen megbeszéli olvasmányait másokkal, 12 % szívesen olvas fel másnak, és szereti, ha neki is felolvassanak. A legfőbb olvasási alkalmak: betegség, az elalvás előtti idő, utazás, szabadság. Számos olvasó állandóan könyvet hord magánál.

A buzgó olvasónál az olvasás rendszeressége együtt jár azzal a szokással, hogy minden adandó alkalommal könyvet vesz a kezébe: elalvás előtt, utazás közben, szabadsága alatt. Mindig ügyel arra, hogy legyen nála könyv. Némileg türelmetlen is: nem akar hetekig olvasni egy könyvet.

A könyv olvasó feltehetően egészen másmilyen, mint ahogyan nagy általánosságban elképzelik. A ráérő idő fogalma napjainkban már nem jellemző az olvasási szituációra. Ma már az olvasás körülményei és előfeltételei egyértelműen azt mutatják, hogy a könyv olvasás a társadalmi tevékenység perifériájára szorult. A legtöbb esetben csak a gyakorlati tevékenységtől, családi élettől és a szórakozást nyújtó tömegközeli eszközöktől igénybe nem vett szabadidő-részekben kerülhet sor az olvasásra. A könyv olvasók legszívesebben akkor olvasnak, mikor mások ellenőrzése nem terjed ki rájuk, vagy csak nagyon gyengén: elalvás előtt, utazás közben. A rendszeres olvasónál mindig van olvasnivaló, hogy ha ellenőrzési vákuumra bukkan, rögtön folytathassa a külvilág által nem túlságosan kedvelt tevékenységét. Ez az állandó készenléti állapot és hirtelen "alámerülés" a partizán életmódra hasonlít.

Az akadályoztatást azok érzik legjobban, akik nem tudnak megalkudni, viszont nyomós indokaik vannak az olvasásra. Ezek általában közepes olvasók, hetente többször vesznek könyvet a kezükbe. Ők közölték átlagon felüli számban, hogy másokra való tekintettel nem tudnak eleget olvasni; különben nem szentelhetnének elég időt családjuknak. Csak a hét végén marad idejük olvasásra.

Az időszakos olvasás a gyenge olvasókra jellemző. Minél kisebb az olvasás intenzitása, annál gyakoribb a kijelentés, hogy pl. nyáron nem jut

idő olvasásra. További kifogások: nem szívesen olvasnak vastag könyveket; szabad estéjükön csak akkor olvasnak, ha nincs jó műsor a televízióban; szabad estéjükön olvasnának, de nem jut rá idejük.

A könyvhöz való viszony elemzése. Hét skála

A széleskörű felmérés tisztázta a kiválasztott minta viszonyát a könyvhöz, továbbá képet adott az olvasóról magáról. A felmérés technikájához kapcsolódó szempontokon kívül értékes társadalompszichológiai felvilágosításokat is merithetünk a válaszokból. Schmidtchen 7 motivációs dimenzió vizsgálatát találta szükségesnek.

Először a könyv iránti érdeklődés intenzitása szerint csoportosította a válaszadókat, figyelmen kívül hagyva ebben az esetben az olvasási szokásokat. A további 6 dimenzió: az olvasási szokások állandósága; a különleges helyzetek kihasználása olvasásra; a könyv mint gyűjtési objektum; az olvasás (olvasottság) társadalmi értékelése; az akadályozott olvasók; a gyengén motivált olvasás. Végeredményben tehát hétféle értéksorba rendeződött - a megfelelő motívumok intenzitása alapján - a lakosságból vett minta.

A könyv iránti érdeklődés sokféleképpen nyilvánulhat meg - abban, hogy valaki könyvespolcot tart a lakásában, betér egy könyvkereskedésbe, megáll egy könyvkirakat előtt, pénzt ad ki könyvre, s végül abban, hogy olvas. A fenti heterogén cselekvéseket a Guttman-féle eljárással¹ statisztikailag elemezték, hogy valóban azonos érdeklődési dimenziót képviselnek-e (2. táblázat). Az eljárás értelmében először olyan kritériumot választottak ki, amelyet a válaszok minél nagyobb része kielégít. A jelen esetben kombinált kritérium szerepelt gyakran jár-e könyvesboltba, s a családban tagja-e valaki valamilyen könyvbarát-egyesületnek? A lakosság 75 %-a megfelelt ennek az előfeltételnek. Természetesen a legszélesebb körű feltétel egyben a legkönnyebben teljesíthető. Kevesebben vannak azok, akik szeretnék, ha volna könyvük a lakásban; 66 % véleménye szerint legalább egy kisebb könyvállomány hozzátartozik a lakás berendezéséhez. Ezután következik maga az olvasás; 44 % nyilatkozott úgy, hogy hetente legalább egyszer szórakozás céljából könyvet olvas. További 30 % kijelentette, hogy szívesen megáll a könyvkereskedés kirakata előtt, és be is megy. Ennek a hajlandóságnak viszonylag kisebb elterjedése azt mutatja, hogy aki megáll a kirakat előtt (és meg is nézi), az már

¹ STOFFER, S. - GUTTMAN, L. stb.: Measurement and Prediction. Princeton, 1950.

A KÖNYV IRÁNTI ÉRDEKLŐDÉS GUTTMAN-FÉLE ÉRTÉKSORA

A skála fokozatai	Megjelölés	A minta megoszlása a skála fokozatai szerint	A skála feltételei	Azoknak a számaránya, akik ezt választák	A skála-feltételek egyedi hibái
5. fok	igen nagy	12 %	Ha havonta 50-100 márkával többet keresne, elsősorban könyveket vásárolna	16 %	3,0 %
4. fok		11 %	Szívesen megáll a könyvkirakatok előtt, illetve kimondottan szívesen megy könyvkereskedésbe	30 %	5,7 %
3. fok		22 %	Hetente legalább egy alkalommal, szabad idejében, szórakozás céljából könyvet olvas	44 %	8,0 %
2. fok		26 %	Feltétlenül szeretné, ha volna a lakásában néhány könyv, amelyet különösen szeret, vagy nagy könyvszekrény (könyvespolc), tele könyvekkel	66 %	6,3 %
1. fok		15 %	Gyakrabban jár könyvkereskedésbe, vagy a családban valaki könyvbarát-mozgalom tagja	75 %	7,7 %
0. fok	igen kicsi	<u>14 %</u> 100 %			

kulturáltabbnak minősíthető. Aki viszont jövedelme növekedése esetén elhatározza, hogy könyvet vásárol, az még igényesebb, még kevésbé gyakori feltételnek tesz eleget.

Ezzel adva van egy ideális, hierarchikus, piramis alakú értéksor előfeltétele: különböző mértékben elterjedt tesztkritériumokat állítottunk össze. A válaszok árnyalt megoszlása azonban nem elég, meghatározott kapcsolatnak is kell közöttük fennállnia. Aki eleget tesz egy nehéz (kevésbé gyakori) feltételnek, annak ki kell elégítenie a könnyebbet, elterjedtebbet is. Ha valóban ez az eset, akkor a kísérleti személynek a skálán elfoglalt helyéből megállapítható, hogy az egyes kérdésekre mit válaszolt. Ideális skálán csak így hierarchizált válaszlehetőségek szerepelnek.

A gyakorlatban azonban többnyire csak megközelítő skálák (kvázi-skálák) vannak. Valamilyen okból mindig találunk olyan személyeket, akik a nehezebb feltételeknek inkább eleget tesznek, mint a könnyebbeknek. Például vannak olyanok, akiknek van otthon kis könyvtáruk, de ritkábban mennek könyvkereskedésbe, mert – esetleg – vidéken élnek. A skála ilyen hibáit el lehet fogadni, ha bizonyos határok között maradnak; a hibás válaszok száma nem haladhatja meg a válaszlehetőségek 10 %-át. Azonkívül ezek a hibák nem kapcsolódhatnak túlnyomórészt egy bizonyos kérdéshez. A reprodukálási együttható választ ad arra, hogy a 10 % hibahatárt átlépték-e? Ha az együttható 0,90, akkor az értéksor elfogadható; be van bizonyítva, hogy a skálára felvetett kérdések egy irányba mutatnak, egységes egészet reprezentálnak.

Az 5 tesztkérdés reprodukálhatósági együtthatója elérte a 0,94-et, azaz különösen tiszta értéksorról volt szó. A válaszok szerint (2. táblázat) 12 % nagy érdeklődést tanúsít a könyvek iránt, 14 % minimálisat; a két véletlen belül hasonló terjedelmű csoportok állnak, középen pedig a lakosságnak mintegy a fele helyezkedik el. A könyv iránti érdeklődés szoros kapcsolatban áll az iskolai végzettséggel. Az érettségizettek 62 %-a a skála két legfelső csoportjában szerepel, míg a népiskolát végzettek mindössze 15 %-ban fordulnak itt elő.

Az olvasás és a könyv iránti érdeklődés igen szoros kapcsolatban áll egymással, azonban egyikük intenzitása nem feltétlenül követeli meg a másik tényező hasonló intenzitását. Vannak eltérő kisebbségek: például rendszeres olvasók, akik csak kevésbé érdeklődnek a könyvek iránt és ritkán olvasók – talán akadályozott olvasók –, akiket rendkívül érdekelne a könyv.

A további 6 értéksor képzése nem a Guttman-elv szerint történt, mert a rendelkezésre álló anyagot nem lehetett ilyen lépcsőzetesen elrendez-

ni, s ezzel elesett a Guttman-skála képzésének első előfeltétele. Fontosnak látszott viszont, hogy a válaszok egy részéből legalább hozzávetőleges (kvázi-) skálát képezzenek. Ez négy lépésben történt.

1. Összeválogatták azokat a válaszokat, amelyek értelemszerűen összefüggtek, azonos vagy hasonló jelenséget fejeztek ki, különböző szinten.

2. Ezekből a válaszokból előzetes kvázi-skálát szerkesztettek; megszámozták, hogy az adott kérdéscsoportból, ha az például négy kérdésből állott, hány személy válaszolt 0, 1, 2, 3, 4 kérdésre pozitívan.

3. A kísérleti skála kritériumalt korrelációs analízis alá vetették, megvizsgálva, hogy milyen szoros kapcsolatban állnak az egyes ismérvek az egész értéksorral.

4. A korrelációs analízis elvégzése után döntöttek, hogy milyen ismérveket vesznek fel a végleges skálára.

Igy került sor a korábban említett 6 skála megalkotására.

	Pozitív válasz %-ban	Korreláció az érték- sorral
I. Állandó olvasási szokások		
a/ Elalvás előtt rendszeresen olvasok	40	0,66
b/ Mindig van könyvem, amit olvasok	40	0,76
c/ Utközben mindig van nálam könyv, s ha időm engedi, olvasok	15	0,43
d/ Rendszeresen figyelemmel kísérem, milyen új könyvek jelennek meg	15	0,46
II. Különleges helyzetek kihasználása olvasásra		
a/ Ha beteg vagyok, szívesen olvasok könyvet	67	0,46
b/ Ha nagyobb távolságra utazom, legszívesebben könyvet olvasok időtöltésül	36	0,69
c/ Szabadságom alatt igen sok időm jut könyvolvasásra	24	0,55

III. A könyv mint értéktárgy

(könyvgyűjtők)

a/ Szeretném ha fontos és számomra érdekes könyveim lennének, még akkor is, ha csak később tudom őket elolvasni	42	0,57
b/ Néha megállok könyvespolcom előtt, és örülök könyveimnek	25	0,65
c/ Rendszeresen vásárolok könyvet, hogy állományomat növeljem; mind-egy, hogy azonnal el tudom olvasni, vagy csak később	22	0,62
d/ Véleményem szerint az ember jól befektetheti pénzét könyvbe	17	0,53

IV. Az olvasás mint társadalmi

értékmérő

a/ ismerőseim és rokonaim közül sokan, ill. átlagos számban vannak, akik szívesen olvasnak könyveket	57	0,48
b/ A gyermekek jövője érdekében különösen fontos, hogy megszeret- tessük velük a könyveket és az olvasást	36	0,66
c/ Különösen értékelem embertársaim olvasottságát	27	0,68

V. Az akadályozott olvasó

a/ Hét végén szívesen olvasnék, de nem jutok hozzá	29	0,53
b/ Gyakran szívesen olvasnék, de te- kintettel vagyok másokra, akik in- kább beszélgetnének	29	0,50
c/ Szívesen olvasnék több könyvet, de akkor családomra kevesebb időt tudnék fordítani	29	0,61
d/ Néha szemrehányást teszek magam- nak, hogy túl kevés könyvet olvasok	27	0,45

Pozitív
válasz
%-ban

Korreláció
az érték-
sorral

VI. Az unalomból olvasó

- a/ Nyáron szinte egyáltalán nem tudok olvasni
- b/ Hét végén csak akkor olvasok, ha a televízióban nincs érdekes műsor

33	0,71
29	0,63

Mennyiben van közük a kvázi-skálákban kifejezett olvasási szokásoknak és motivumoknak a könyv iránti érdeklődés mértékéhez? Erre a kérdésre ad választ a 3. táblázat. Bemutatja, hogy azok, akikre az egyes kvázi-skálákban kifejezett ismérvek többé-kevésbé jellemzőek, – akik tehát az ott megjelölt feltételek egy részének vagy mindegyikének megfelelnek –, mennyiben felelnek meg a könyv iránti érdeklődés kritériumainak (a 2. táblázaton bemutatott skála szerint). Világosan leolvasható a táblázatról, hogy az olvasási szokások állandósága és az olvasás társadalmi értékének tudatosulása igen erősen korrelál a könyv iránti érdeklődéssel; határozottan összefügg ez utóbbival a különleges olvasási helyzetek kihasználása és a könyvnek mint értékes tárgynak a becslése is.

Az olvasói érdeklődés

Az olvasók motivumairól és igényeiről való tájékozódás érdekében a következő kérdés került a kérdőívre:

"Ezen a jegyzéken különböző fajta könyvek szerepelnek. Ha Ön 100 márkás könyvtulványt nyerne, milyen könyvekre váltaná be?"

A jegyzék 29 kategóriát sorolt fel. A megkérdezettek hajlamuknak és olvasási érdeklődésük intenzitásának megfelelően válaszoltak.

Az összeredmény meglehetősen kusza, igen különbözőek az olvasási érdeklődési körök. A listát a detektívregény vezeti, a gyakorlati utmutatókkal (hobby, háztartás, egészségvédelem) együtt; ezt követik az utleírások, más országokról, népekről szóló könyvek; a negyedik helyen a kézikönyvek jönnek, az ötödiken a humoros könyvek. Az érdeklődő olvasók száma szerint sorba rendezett témakörök igen tarka képet mutatnak: tényregények, történelmi regények, családregegyek, nőregények, állatkönyvek, felfedezésekről és kutatókról szóló könyvek, életrajzok, szakkönyvek, modern irodalom, szerelmes regények, társadalommal foglalkozó művek, jövőben játszódó regények, háborús regények, orvosi felfedezésekkel foglalkozó művek stb.

A KÖNYVHÖZ VALÓ VISZONY STRUKTURÁJA

	A könyv iránti érdeklődés Guttman-skálája						
	egész minta	5 igen nagy	4	3	2	1	0 igen kicsi
Az állandó olvasási szokások kvázi-skálájának 1-4 feltételét kielégítő személyek (csak könyvolvasók)	58 %	87 %	80 %	62 %	37 %	30 %	30 %
A különleges helyzetek kihasználása kvázi-skálájának 2-3 feltételét kielégítő személyek (csak könyvolvasók)	38 %	56 %	54 %	37 %	29 %	24 %	19 %
"A könyv mint értéktárgy (könyvgyűjtők)" kvázi-skála 1-3 feltételét kielégítő személyek (csak könyvolvasók)	58 %	83 %	69 %	56 %	50 %	36 %	28 %
Az olvasás mint társadalmi érték kvázi-skálájának 2-3 feltételét kielégítő személyek	35 %	70 %	65 %	38 %	27 %	14 %	15 %
Az akadályozott olvasók kvázi-skálájának 2-4 feltételét kielégítő személyek (csak könyvolvasók)	32 %	31 %	30 %	29 %	39 %	32 %	28 %
Az unalomból olvasók kvázi-skálájának 2-4 feltételét kielégítő személyek (csak könyvolvasók)	50 %	31 %	40 %	50 %	63 %	55 %	64 %

Tipusok

Minden egyik témakör kedvelőinek csoportját megvizsgálták a jegyzék alapján abból a szempontból, hogy milyen más kategóriák iránt érdeklődnek még. A keresztszámolás segítségével kialakult egy korrelációs matrix. McQuitty módszere alapján¹ a korrelációs együtthatók segítségével típusokat lehet megállapítani (4. táblázat). A legjellegzetesebb típus az, amelyen belül a legnagyobb a korrelációs együttható. A +1 teljes azonosságot jelentene: minden személy, aki az egyik érdeklődési területet megjelölte, megjelölte a másikat is. A -1 viszont azt jelentené, hogy az egyik terület iránt érdeklődők közül senki sem jelölte meg a másik területet. A korrelációs együttható abban az esetben 0, ha az egyik terület kedvelői a másik terület iránt pontosan átlagos arányban érdeklődnek.

A legjellegzetesebb típust a családrégény, nőregény és szerelmes regény kedvelésének összefüggése alkotja. A családrégények és nőregények jelentik a "tengelypárt", s a szerelmes regények kedvelése a nőregények olvasásához igazodik. Ezt a típust az "álomgyár" címszóval lehet leginkább jellemezni.

A második típust a vallásos könyv jellemzi: a vallásos színezetű szórakoztató regény és a vallásos irodalom.

A harmadik típus igen komplex. Különböző tárgyú könyvek tartoznak ide, először is a technikával és a természettudománnyal foglalkozó könyvek, szakkönyvek. A szakkönyvek iránti érdeklődéshez kapcsolódnak a kézikönyvek. A technika és a természettudomány eredményei után érdeklődők szívesen veszik kezükbe a felfedezésekről, kutatók életéről és a gazdasági életéről szóló műveket. A felfedezésekhez kapcsolódik a más országokról, népekről, új orvosi felfedezésekről szóló művek olvasása.

Ezt követi a "művészi" irodalom iránti érdeklődés. A tengelypár két pólusát a líra és a klasszikus irodalom képezi. A klasszikus irodalomhoz

¹ McQUITTY, L.L.: Elementary linkage analysis for isolating orthogonal and oblique Types and Typal Relevancies. = Educational and Psychological Measurement, 17. vol. 1957. 207-229 p.

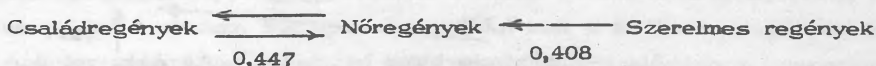
DIETZE, A.G.: Types of emotions or dimensions of emotions? A comparison of typal analysis with factor analysis. = Journal of Psychology, 56. vol. 1963. 143-159. p.

STENBERG, E.H. - WEHNER, E.G.: Empirische Beiträge zur Klärung der persönlichkeitsdiagnostischen Gültigkeit des Pauli-Tests. = Psychologie und Praxis, 9. Jg. 1965. 160-163. p.

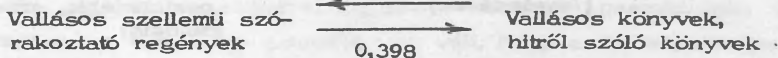
4. táblázat

AZ OLVASÓI ÉRDEKLŐDÉS TÍPUSAI
ÖSSZEFÜGGÉSEK A KÖNYVÁLASZTÁS MOTIVUMAI KÖZÖTT

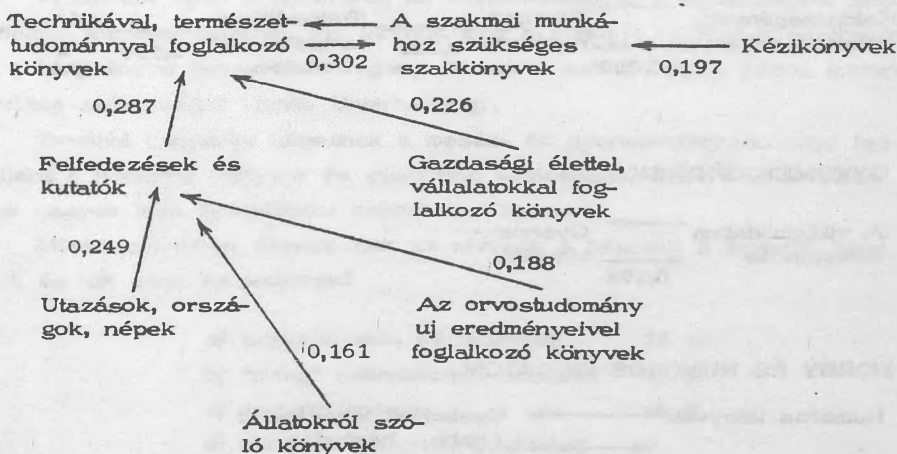
A/ ÁLOMGYÁR

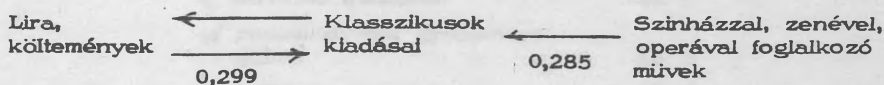
B/ VALLÁSOS IRODALOM

C/ SZAKKÖNYVEK

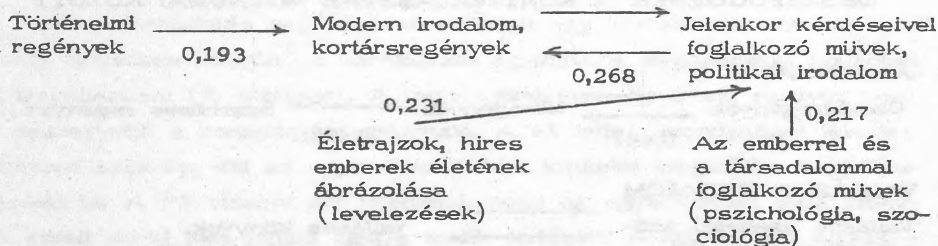

D/ MŰVÉSZI IRODALOM

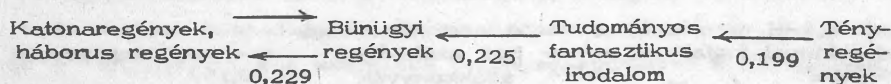

4. táblázat folyt.

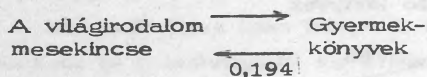
E/ MODERN IRODALOM, EMBER ÉS TÁRSADALOM

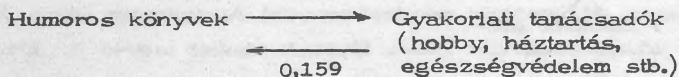
F/ "RIDEG" SZÓRAKOZTATÓ IRODALOM

G/ GYERMEKKÖNYVEK

H/ HOBBY ÉS HUMOROS IRODALOM

csatlakozik azoknak a műveknek olvasása, amelyek színházról, operáról és zenéről szólnak.

Az ötödik típust "modern irodalom; ember és társadalom" címmel lehet összefoglalni. A modern irodalom és a jelenkor kritikai regényei az egyik, a jelenkor története és politikai irodalma a másik pólusa a tengelypárnak. Érdekes módon a modern irodalom érdeklődést kelt a történelmi regények iránt is. A kor problémáival foglalkozó könyvek iránti érdeklődéshez kapcsolódik az életrajzoknak, a híres emberek emlékezéseinek, a levelezéseknek a kedvelése, valamint az emberrel foglalkozó könyvek (pszichológia, szociológia) olvasása. A tanulmány szerzője úgy véli, hogy a ma embere konfliktusban áll korával, s ebben a helyzetben támaszt, tájékozódási lehetőséget keres az életrajzok olvasásában, a történelemben.

A hatodik típus a háborúról, ill. általánosságban a katonaságról szóló irodalmat foglalja magában. Ide tartozik még a bűnügyi regény, a tényregény és a tudományos fantasztikus regény. Ennek a szindrómának közös faktora a "rideg szórakozás" (harte Unterhaltung).

További csoportot képeznek a mesés- és gyermekkönyvek, majd legutoljára a humoros könyvek és gyakorlati tanácsadók, amelyeket azonban csak nagyon laza érdeklődési kapocs tart össze.

Milyen arányban érdeklődnek az olvasók a felsorolt 8 irodalmi típus iránt, és kik ezek az emberek?

a/ szakkönyvek, kézikönyvek	76 %
b/ "rideg" szórakoztató irodalom	61 %
c/ modern irodalom	58 %
d/ humoros könyvek, gyakorlati tanácsadók	55 %
e/ "álomgyár"	42 %
f/ művészi irodalom	22 %
g/ mesekönyvek, gyermekirodalom	16 %
h/ vallásos könyvek	13 %

Érdeemes a négy legnépszerűbb témakört közelebből megvizsgálni. A szakkönyvet kedvelők típusa 8 alcsoportra oszlik; azok a személyek számíthatók a szűkebb érdeklődési körhöz, akik legalább három alcsoportot megjelöltek. A "rideg" szórakozást kedvelők 4 alcsoport között választhattak; azok képviselik kifejezetten ezt a csoportot, akik legalább 2 alcsoport iránt tanusi-

tottak figyelmet. A "modern irodalom, ember és társadalom" típus 5 alcsoportból tevődik össze; azok a személyek számíthatók ide, akik legalább 2 alcsoportot kiválasztottak. A humoros könyvek és gyakorlati tanácsadók csoportjában csak azok számíthatók a szorosan vett érdeklődők közé, akik mindkét olvasmánytípust megjelölték.

Az érdeklődési körök alaposabb vizsgálata alkalmával jobban kidomborodik a típusjegyek hordozóinak szociológiai profilja.

A szakkönyvek, a "rideg" szórakoztató és a modern kritikai irodalom iránt elsősorban a férfiak érdeklődnek. Az "álomgyár" csaknem kizárólag a nők műfaja. A nőket jobban érdeklik a mesés-könyvek és gyermekregények, a vallásos irodalom, a klasszikus irodalom, továbbá a gyakorlati tanácsadók és a humoros könyvek is, mint a férfiakat.

Bizonyos irodalomtípusok életkorhoz kapcsolódnak (vallásos irodalom). Az "álomgyár" műfajt magasabb korban többre értéklik. A "rideg" szórakoztató irodalom ezzel szemben inkább a fiatalabb generáció olvasmányát jelenti.

A különböző irodalmi műfajok iránti érdeklődés jelentős mértékben függ a műveltségi színvonalától. A műveltségi színvonal a modern irodalom olvasásával áll a legpozitívabb korrelációban. A műveltség növekedésével erősödik (ha nem is túl nagy mértékben) a művészi irodalom kedvelése és a szakirodalom olvasása. Független viszont a műveltségi színvonalától a vallásos könyvek, a gyermekregények olvasása; a műveltség és az "álomgyár" kategóriához tartozó könyvek olvasása között pedig negatív korreláció tapasztalható.

x

Mivel a munka elsősorban a könyvkereskedelem tájékoztatását szolgálta, a felmérést végző szakemberek részletesen kitértek a megkérdezettek könyvvásárlási, könyvajándékozási szokásaira, az egyéni könyvvásárló szokásait vizsgálva. Az olvasási szokások, érdeklődési körök kialakulása terén azonban a felmérés természetesen nem tehetett különbséget a vásárolt, az ajándékba kapott vagy a könyvtárból kölcsönzött könyvekhez fűződő szokások között. Az itt közölt adatokat, valamint a tanulmány másfél-százánál több táblázatát hasznos tanulságokat nyújtó összehasonlításként felhasználhatjuk akár komplex, akár rétegvizsgálatok esetén, amennyiben olvasási szokásokat, olvasói igényt, érdeklődést vagy izlést kívánunk tanulmányozni.